

Teorie dialogické komunikace

Přednáška VIII: Paulo Freire

doc. MgA. Jan Motal, Ph.D.

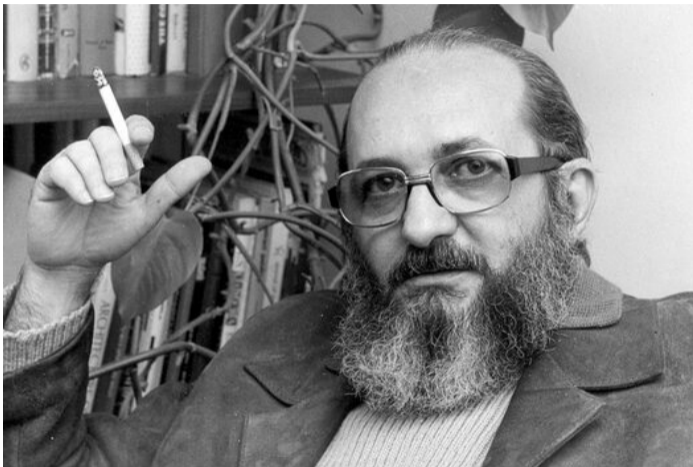
¹Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

²Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

27. dubna 2026

Osnova hodiny

- 1 Paulo Freire
- 2 Strach ze svobody
- 3 Emancipace dialogem
- 4 Příprava programu
- 5 Mini-lab
- 6 Shrnutí

Obrázek 1: Paulo Freire (1921–1997)

Paulo Freire

- brazilský pedagog, filosof a autor *Pedagogiky utlačovaných*
- vyrůstal ve společnosti poznamenané chudobou, nerovností a hladem
- pracoval s negramotnými dělníky, rozvíjel **kulturní kroužky**
- po vojenském převratu byl vězněn a odešel do exilu
- jeho pedagogika spojuje vzdělávání, politiku a praxi osvobození

„Kvůli hladu jsem ničemu nerozuměl. Nebyl jsem hloupý. Nebyl to nedostatek zájmu.
Mé sociální poměry mi neumožňovaly vzdělání.“

Empowerment

Učení není oddělitelné od podmínek života. Selhání hlasu často není individuální deficit, ale sociální situace.

Freire: dialog jako osvobozující praxe

Dialog není kultivovaná výměna názorů, ale společné **pojmenování světa**, které má vést k jeho proměně.

- dialog = **slovo + jednání**
- pedagogika = práce s mocí, ne neutrální technika
- emancipační dialog sdílí moc a otevírá možnost jednat

Antropologická teze: být více

- člověk má sklon překračovat daný stav
- touha „být více“ je ontologická i historická
- útlak tento sklon deformuje

Útlak: být méně

Násilí utlačujících neprodukuje nový lidský sklon; pokrývá sklon **být více** do zkušenosti **být méně**.

Úkol utlačovaných

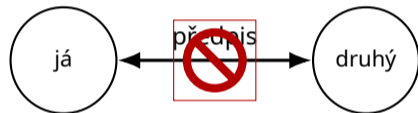
Humanistický a historický úkol utlačovaných je osvobodit sebe i utlačující.

- cílem není obrátit roli a stát se novými utlačujícími
- osvobození má obnovovat lidství obou stran
- moc utlačujících nemůže sama ze sebe osvobodit nikoho

Strach ze svobody

Proč strach?

- svoboda ruší známý předpis vztahu
- po ztrátě předpisu vzniká prázdno
- utlačovaní mohou být zároveň „sebou“ i „tím druhým“

Praxe: reflexe + činnost

- samotné vysvětlování lidem nestačí
- samotná aktivita bez reflexe se mění v úkolování
- osvobozující pedagogika kriticky vřazuje lidi do jejich reality

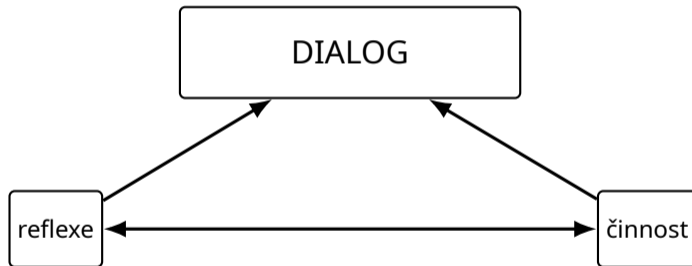
Humanitarismus není totéž co emancipace

Varování

Pedagogika, která vychází z egoistických zájmů utlačovatelů a jen se převléká za velkorysost, zachovává útlak.

- pomoc může měnit mentalitu lidí, ale ne jejich situaci
- „spasitelská správa“ nahrazuje hlas lidí hlasem expertstva
- osvobozující praxe nemůže být kulturní invazí

Dimenze dialogu

Neexistuje pravdivé slovo, které by nebylo praxí.

Když chybí jedna dimenze

Pouhá reflexe

„tlachání, blábolení“

- řeč nemění svět
- kritika zůstává bezpečně akademická

Pouhá činnost

„úkolování“

- akce bez otázky po smyslu
- lidé jsou vykonavatelé cizí agendy

Bankovní koncepce vzdělávání

poznání jako depozit uložený pro budoucí použití

- slovo přestává být aktivní a autentické
- studentstvo je archivem cizích obsahů
- vztah reprodukuje hierarchii

Kultura ticha a slogany

- pozice se archivují
- rozpor společnosti útlaku se zachovává
- dominantní hlas chce měnit mentalitu utlačovaných, ne jejich situaci
- slogany jsou „propagandou vkladů“

konsent

inkluze

gender

nerůst

prekariát

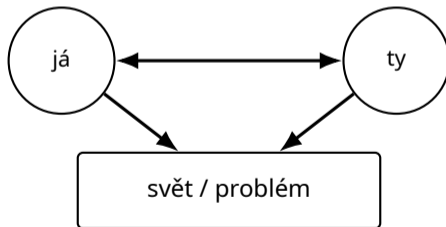
Problematizující vzdělávání

Vzdělávání nemůže být vkládáním obsahů, ale problematizováním lidí v jejich vztazích ke světu.

- realita se otevírá skrze otázky, rozpory a situace
- učitelé nemyslí za druhé, pro druhé ani bez druhých
- poznání vzniká mezi lidmi a ve vztahu ke skutečnosti

Freireho formule

„Nikdo nevzdělává nikoho, nikdo se nevzdělává sám, lidé se vzdělávají mezi sebou a svět je jim prostředníkem.“

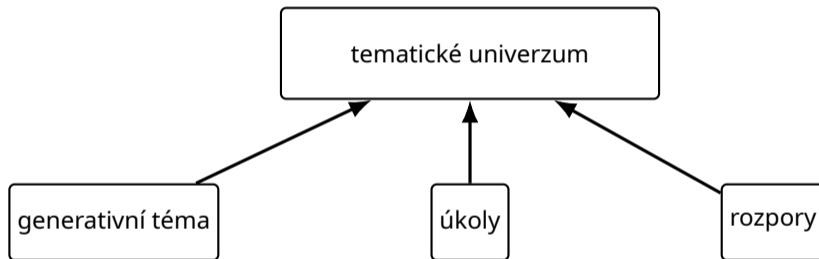
Program nesmí být kulturní invazí

- program nevzniká tak, že expert přinese hotový obsah
- úkolem je vrátit lidem uspořádané a rozšířené prvky toho, co sami přinesli
- vzdělavatelstvo vrací témata jako **problém**, nikoli jako vysvětlení

Princip

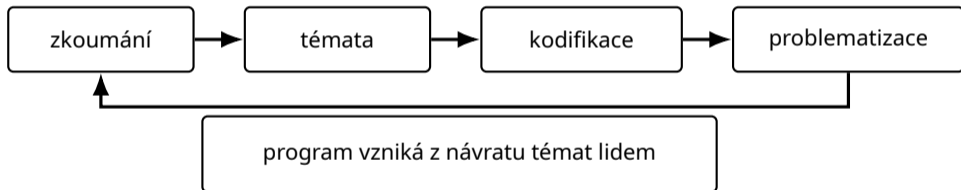
S lidmi, nikoliv o lidech. S lidmi, nikoliv za lidi.

Tematické univerzum lidu

Tematické univerzum = souhrn generativních témat, která ukazují na úkoly, jež je třeba splnit.

Od témat k programu

Conscientização: kritické vědomí

Nejde o probuzení uvšhora

Kritické vědomí znamená schopnost rozpoznat struktury moci, které formují každodennost, a přestat je chápat jako samozřejmou nutnost.

- nevzniká přednáškou o útlaku
- vzniká z práce s konkrétním problémem
- vede k možnosti kolektivního jednání

Kdo nese náklady dialogu?

- dialog není emancipací automaticky
- někdo může nést vyšší emoční, časové, sociální, materiální nebo bezpečnostní náklady
- spravedlivý dialog proto nastavuje role, hranice a možnost mlčet
- otázka není jen „kdo mluví?“, ale také „kdo platí cenu za to, že může mluvit?“

Dialog vědění / ekologie vědění

- dialog nemá převádět všechny zkušenosti do jednoho privilegovaného slovníku
- akademické, lidové, aktivistické, profesní či domorodé vědění mohou mít různou legitimitu a limity
- emancipační pedagogika může být kolonizační, pokud zná dopředu jedinou správnou podobu „kritického vědomí“

Klíčová otázka

Osvobozujeme, nebo jen překládáme cizí zkušenost do našeho kritického jazyka?

Obrázek 2: Existential comics #154 – Karel Marx jako policejní vyjednávač

Mini-lab: generativní témata v malém semináři

Cíl: společně najít generativní témata v jednom konkrétním problému a vrátit si je jako otázky, ne jako hotová vysvětlení.

- 1 Rámec problému:** vybereme jeden konkrétní konflikt z kurzu nebo života fakulty: např. AI ve výuce, bydlení, klimatická opatření, prekarizace práce, bezpečí v semináři.
- 2 Tichá příprava:** každý/každá napíše jednu zkušenostní větu: „V té situaci se opakovaně děje...“
- 3 Kruh zkušeností:** postupně každý/každá přečte jednu větu; zapisující zachytává slova, obrazy a rozpory bez komentáře.
- 4 Společné hledání:** společně vybereme 2–3 **generativní témata**, která otevírají širší vztahy moci a konkrétní úkoly.
- 5 Kodifikace:** vytvoříme krátký popis, metaforu nebo schéma, které problém vrací třídě k rozboru, nikoli k hotovému výkladu.

3 min rámec	5 min tiché věty	7 min kruh zkušeností	7 min generativní témata	5 min kodifikace	3 min debrief
----------------	---------------------	--------------------------	-----------------------------	---------------------	------------------

Shrnutí Freireho pojetí

- dialog je praxe osvobození, nikoli doplněk výuky
- pravdivé slovo je vždy spojení reflexe a činnosti
- bankovní vzdělávání reprodukuje hierarchii a kulturu ticha
- program má vznikat z generativních témat lidí, ne z kulturní invaze
- emancipační dialog sdílí moc a sleduje, kdo nese náklady

Otázky k diskusi / fóru

Jak by vypadal dialog, který nevynucuje shodu, ale posiluje jednání?